

Pasqyrimi i Elementeve Kulturorë në Gjuhë dhe Ligjërim

Gjuhë dhe Kulturë

Fjalë kyçe: Kulturë, gjuhë, shoqëri, ndërveprim kulturor, shkëmbim kulturor, fushë tematiko-konceptore, etc.

Diana Djaloshi

Doctoral School, Institute of Language and Literature, Center of Albanological Studies, Tirana, Albania.

Abstract

Lidhjet dhe marrëdhëniet e gjuhës me kulturën janë bërë objekt i shumë studimeve të gjuhëtarëve të njohur. Si futet kultura në gjuhë si dhe si lidhet dhe ngjizet në gjuhësi, si fakt jashtëgjuhësor është bërë objekt i studimit të gjuhëtarëve dhe studiuesve të gjuhës dhe kulturës. Megjithatë nga studimet e bëra nga ky këndvështrim, në punimet gjuhësore- sociologjike më tepër ka dalë në fakt ana sociologjike, sesa ana gjuhësore. Marrëdhënia e gjuhës me kulturën, anën kulturore të shoqërisë dhe mendësitë duhet të trajtohet nëpërmjet pasqyrimit të elementeve kulturore të njësive gjuhësore (më tepër ligjërimore, meqë ato i përkasin edhe njësive më të gjëra se fjala) si psh: kulturë dhe kulturë shpirtërore, kulturë materiale që lidhen me kategorinë “kulturë”, jo vetëm nga pikëpamja fjalëformuese kulturë-kulturor-i kulturuar dhe togfjalëshformuese: *njeri i kulturuar, kulturë proletare, kulturë borgjeze*, por edhe nga ana e formimit të fushave tematiko-konceptore, si shtëpi kulture- vatër kulture- klub i grave që lidhen tematikisht me konceptin mjedis kulturor. Ndërveprimi kulturor dhe shkëmbimet kulturore kanë ndodhur në çdo periudhë dhe janë pasqyruar në gjuhë dhe ligjërim.

Probleme të konceptimit të fjalës “kulturë”

Lidhjet dhe marrëdhëniet e gjuhës me kulturën janë bërë objekt i shumë studimeve të gjuhëtarëve të njohur si të huaj Saphir dhe Whorf etj., ashtu edhe vendas si E. Çabej³⁰, Xh. Lloshi, Miço Samara etj. Si futet kultura në gjuhë si dhe si lidhet dhe ngjizet në gjuhësi, fakt jashtëgjuhësor është bërë objekt i studimit të gjuhëtarëve dhe studiuesve të gjuhës dhe kulturës. Megjithatë nga studimet e bëra nga ky këndvështrim, në punimet gjuhësore-sociologjike më tepër ka dalë në fakt ana sociologjike, sesa ana gjuhësore³¹.

Më shumë i është afruar anës gjuhësore të fakteve të kulturës Prof. Gjovalin Shkurta³² me punimet e tij ku janë nxjerrë faktet sociolinguistike nga lënda gjuhësore duke konsideruar parësore këtë të fundit. Marrëdhënia e gjuhës me kulturën, anën kulturore të shoqërisë dhe mendësitë duhet të trajtohen nëpërmjet pasqyrimit të elementeve kulturore të njësive gjuhësore (më tepër ligjërimore, meqë ato i përkasin edhe njësive më të gjëra se fjala) si psh: *kulturë dhe kulturë shpirtërore, kulturë materiale* që lidhen me kategorinë “kulturë”, jo vetëm nga pikëpamja fjalëformuese *kulturë-kulturor-i kulturuar* dhe togfjalëshformuese: *njeri i kulturuar, kulturë proletare, kulturë borgjeze*, por edhe nga ana e formimit të fushave tematiko-konceptore, si *shtëpi kulture- vatër kulture-klub i grave* që lidhen tematikisht me konceptin mjedis kulturor. Në këtë rast trajtohen edhe problemet e pasqyrimit e zbulimit të koncepteve që lidhen me kategorinë “kulturë” edhe në dy periudhat që bëjnë objekt studimi, si psh *vatër kulture*, si mjedis kulturor në periudhën moniste, sidomos në fshat (në fshatin socialist) dhe *klub i grave nga mjedis kulture* në shoqërinë pluraliste, ku gratë bëjnë debate të lira si të thuash rrëfihen për problemet e tyre.

Është e vështirë ta përkufizosh konceptin “kulturë” për të përcaktuar thelbin e kuptimit të saj, duke u përpjekur të identifikosh atë përmbajtje që ka të bëjë me të gjitha kuptimet. Megjithatë në mënyrë të përafërt kultura mund të konceptohet si veprimtari apo objekt veprimtarie me vlera të veçanta, të përzgjedhura e të ruajtura në kujtesën shoqërore e të regjistruara, të ekspozuara si modele të përhershme, karakteristike për një shoqëri që karakterizohet nga ana e zhvillimit fizik (kulturë fizike) materiale dhe shpirtërore. Në jetën e përditshme, me fjalën **kulturë** nënkuptohen aspekte të panumërta të jetës. Për pjesën më të madhe të

³⁰Çabej, E., “Elementetëgjuhësisë e tëliteraturëshqipe”, 1936

³¹McNair, B. shih 23, 44/1: KomunikimiNdërkulturor; 44/2: Instrumentet e Komunikimit; 44/3: Fuga A. “KomunikiminëShoqërinëMasive”

³²Shkurta, Gj., “Sociolinguistika”, shblu, Tiranë, 1996

antropologëve, **kultura** përfshin eksperiencat e përbashkëta, sjelljet e mësuara, besimet, pikëpamjet, vlerat³³, normat³⁴, qëndrimet³⁵, dhe idealet që janë karakteristika të një shoqërie apo popullate të caktuar. Në këtë kuptim, secili prej nesh është lindur në një kulturë komplekse, e cila ushtron një ndikim të madh gjatë gjithë jetës sonë. Gjithësesi brenda këtij përkufizimi ka tri elemente që pasqyrohen në tre togfjalësha ku si element i përcaktuar del fjala kulturë: *kulturë fizike, kulturë materiale dhe kulturë shpirtërore*, secila prej të cilave ka përkufizimin e vet, si edhe mund të ndahet në elemente të tjera që pasqyrohen në njësitë përkatëse ligjerimore, të cilat përbëjnë metagjuhën e “gjuhës” së kulturës si: *kulturë fizike popullore, kulturë sportive, kulturë fizike masive, kulturë biologjike, kulturë matematikore, kulturë inxhinierike, kulturë shpirtërore, kulturë shërbimi* etj.

Sistemi terminologjik, si metagjuhë e kulturës, bën që çdo togfjalësh të jetë i qëndrueshëm kur emërton një koncept me një term më vete: *kulturë botërore, kulturë borgjeze, kulturë socialiste, kulturë kombëtare; fakt i kulturës, element kulturor, përzgjedhje e fakteve kulturore, monument kulture, format e kulturës, kulturë e shoqërisë, kulturë kolektive, vandalizëm kulturor*.

Si më poshtë po paraqesim një varg shembujsh nga fjalorët e ndryshëm të cilët tregojnë se si lidhet kultura me kuptimet e saj, me derivatet nëpërmjet marrëdhënieve të njësive gjuhësore njëfjalëshore dhe togfjalëshore:

Fjalori i Gjuhës Shqipe të vitit 1980 e shpjegon fjalën *kulturë* si:

1. Tërësia e arritjeve të një populli dhe të gjithë njerëzimit në fushën e prodhimit dhe në zhvillimin shoqëror e mendor; shkalla e këtyre arritjeve dhe e këtij zhvillimi në një etapë të caktuar; fusha e zhvillimit shoqëror në një etapë të caktuar; fusha e zhvillimit shoqëror që përfshin krijimtarinë e gjithanshme në gjuhë, në art, në letërsi, në shkencë dhe në tërë jetën shpirtërore: *kultura kombëtare, kultura shqiptare, kultura popullore, kultura e lashtë (mesjetare), kultura socialiste, thesari i kulturës botërore, zhvillimi i ekonomisë dhe kulturës*.
2. Shkalla e zhvillimit që ka arritur një popull një grup shoqëror a një njeri në një fushë të caktuar të veprimtarisë: *kulturë shendetësore, kulturë muzikore, kulturë gjuhësore*.
3. Tërësia e njohurive dhe e shprehive të sjelljes dhe edukatës që ka përvetësuar e përvetëson një njeri në shkollë ose në jetë: *njeri me kulturë, pallati i kulturës, vatra e kulturës, shtëpia e kulturës, Seksioni i Arsimit dhe i Kulturës, lëndë e kulturës së përgjithëshme* etj.

Fjala “Kulturë” lidhet si mikrosistem fjalëformues me një varg njësisish të formuara dhe që motivohen prej saj dhe paraqiten si më poshtë:

Kulturoj: v. latin. *Colere, lëroj, punoj, zhvilloj, rrit. I jap kulturë dikujt, e pajis me njohuri, me dituri dhe me edukatë të mirë, bëj që të kulturohet. Kulturoj rininë.*

Kulturo: -e. që ka të bëjë me kulturën e një populli a të një njeriu, që i përket kulturës, i kulturës; që i shërben kulturës, që bëhet në fushën e kulturës. *Niveli kulturor, jeta kulturore, punë kulturore, brigadë kulturore, revolucion kulturor.*

Kultivoj: fig. 4 kujdesem që të rrenjosem e të zhvillohet te dikush një ndjenjë, një ide, një mendim, një qëndrim etj, *kultivoj dashurinë për punën, kultivoj idetë e njeriut komunist.*

³³Vlerat janë elementi stabil i çdo kulture. Ato pasqyrojnë besimin e përgjithshëm që një mënyrë e caktuar sjelljeje ose udhëheqja në jetë nga disa parime të caktuara është personalisht ose shoqërisht më e preferueshme sesa një mënyrë tjetër sjelljeje ose udhëheqje nga parime të tjera. Vlerat kanë një lloj ngarkese morale dhe bartin idetë individuale të asaj që është e mirë, e drejtë ose e dëshirueshme.

³⁴Normat janë standarde sjelljesh që ekzistojnë brenda një grupi individësh/shoqërie.

³⁵Qëndrimet janë predispozicione të mësuara, për tu përgjigjur në mënyrë të qëndrueshme në favor ose disfavor të objekteve, njerëzve ose ngjarjeve. Ato përfaqësojnë mënyrën se si një individ ndihet përkundrejt diçkaje.

